

معرفی مرکز اطلاع رسانی دارویی و سمومیت‌ها

مقدمه

عصر حاضر، عصر اطلاعات است و بشر جهت موفقیت در امور مختلف زندگی احتیاج به اطلاعات صحیح و جامع دارد. در این بین به نظر می‌رسد که مراکز اطلاع رسانی با تمرکز اطلاعات و به روز نگه داشتن آن نقش عمده‌ای در بهینه سازی زندگی فردی و اجتماعی دارند (۱). از طرفی افزایش روز افزون انواع داروها که به علل مختلف در درمان، تشخیص و پیش‌گیری از بیماریها به کار می‌روند و از طرف دیگر تخصصی گشتن علم پزشکی و داروسازی در جنبه‌های مختلف باعث گردیده که حجم اطلاعات در این علوم بسیار زیاد گردد. از این رو بالا بردن سطح کیفی درمان و بهداشت منوط به داشتن

اطلاعات دارویی می‌باشد. بسیاری از کشورها سرمایه‌های بسیار هنگفتی را در زمینه اطلاع رسانی صرف می‌کنند. شروع به کار مراکز اطلاع رسانی دارویی و کنترل سموم در بسیاری از کشورها به دهه‌های اول قرن حاضر می‌رسد (۲). خوشبختانه کشور ما نیز در راه اندازی این مرکز مستثنی نبوده و اخیراً با اقدام به جای معاونت درمان و دارو آثار مثبت و نقش ارزنده این مراکز در جامعه ما نیز نمایان گردیده است.

اهداف و روش کار

واحد اطلاع رسانی علمی دارویی در چند بخش دارای فعالیت می‌باشد. دو بخش عمده آن شامل بخش اطلاع رسانی دارویی و سموم و

بخش ثبت و بررسی عوارض ناخواسته داروها می باشد.

■ وظیفه اصلی بخش اطلاع رسانی دارویی و سموم پاسخگویی به سؤالات گوناگون شهروندان تهرانی و هموطنان شهرستانی از طبقات گوناگون شغلی از جمله افراد شاغل در حرف پزشکی و بیماران محترم در زمینه های دارویی در رابطه با مصرف دارو، عوارض جانبی، اثرات سمی، تداخلات دارویی و غذایی، مقدار مصرف و ... می باشد که این امر تحت نظر سرپرست شیفت و با مشارکت فعال دستیاران و استفاده از مراجع معتبر انجام می گیرد.

■ اهداف این واحد شامل:

- ۱- ارتباط با پزشکان و داروسازان و سایر همکاران گروه پزشکی و آرایه اطلاعات دارویی و تخصصی.
  - ۲- آموزش و ارتقای سطح فرهنگ مصرف دارو با استفاده از ارتباط تلفنی با بیماران و پیام رسانی از طریق رسانه های گروهی.
  - ۳- جلوگیری از سرگردانی بیماران و افزایش بودجه درمان به علت استفاده ناصحیح از داروها در راستای بهره وری.
- پیش گیری از آثار ناگوار ناشی از مسمومیت های دارویی و غیر دارویی.

زمان فعالیت مرکز

نیروی انسانی

همه روزه به جز ایام تعطیل از ساعت ۸ صبح تا ۸ شب این مرکز آماده پاسخگویی به سؤالات می باشد.

■ سرپرستی واحد توسط مشاور معاونت

درمان و دارو.

■ دو نفر سرپرست علمی (متخصصین داروشناسی و سم شناسی از اعضای هیات علمی دانشگاه).

■ شش نفر دستیاران داروشناسی و سم شناسی برای پاسخگویی تلفنی و مراجعان حضوری.

■ یک نفر دکتر داروساز، عضو ثابت، جهت مدیریت داخلی و هماهنگی اجرایی.

■ اعضای وابسته واحد متشکل از اعضای هیات علمی با تخصص های متفاوت برای شرکت در جلسات و تصمیم گیری می باشند.

امکانات و تجهیزات

■ کامپیوتر مجهز به CD-ROM

■ کامپیوتر ۴۸۶

■ دستگاه مودم

■ دستگاه پرینتر

■ فاکس

■ نرم افزارهای اطلاعاتی دارویی و سم شناسی شامل:

Drugdex, Drug Evaluation, Drug Consult, Drug Information Fulltext, Martindale, Health Hazard, Disease & Trauma, Poisindex, Tom's Medical Managment, Statref, Harison, Mosby's Dictionary, Electronic Medical Lidrary,

تداخلات دارو- دارو، غذا- دارو، دارو- یافته های آزمایشگاهی.

■ کتابهای مرجع در رشته های داروشناسی، سم شناسی، پزشکی، درمان شناسی، تغذیه، گیاهان دارویی و داروسازی.

نتایج

نتیجه به دست آمده از ۷ ماه فعالیت مرکز بدین شرح می باشد:

■ روزانه به طور متوسط ۳۰ الی ۴۰ مکالمه تلفنی و درخواست اطلاعات از این واحد انجام می گیرد که مشخصات کامل متقاضی و سابقه بیماری و مصرف دارویی و پاسخ ارایه شده در فرمی تکمیل و ضبط می گردد. تاکنون این واحد با موفقیت به ۲۵۵۰ مورد تلفنی و حضوری پاسخ گفته است.

■ درخواست های تلفنی و همچنین مراجعات حضوری اکثراً در شیفت صبح به خصوص ساعت ۱۲-۱۰ (۳۰ درصد موارد) انجام می شود.

■ آمار نشان می دهد که اکثریت متقاضیان تلفنی را بیماران (۴۰ درصد کل موارد) در وهله اول و سپس پزشکان و داروسازان (۳۰ درصد کل موارد) تشکیل می دهند که این مورد با روند افزایش آشنایی با مرکز به ۵۵ درصد بیماران و ۴۵ درصد گروه پزشکی افزایش یافته است.

■ موارد تلفنی در اسفند ماه ۱۴۶٪ نسبت به بهمن و در فروردین ماه ۵۲٪ نسبت به اسفند و در اردیبهشت ۱۲۸٪ نسبت به فروردین و در خرداد ۱۲۲٪ نسبت به اردیبهشت افزایش پیدا کرد.

■ طبق آمار به دست آمده پزشکان اکثراً در زمینه عوارض جانبی و سمیت داروها و احتمال جایگزینی آنها و بیماران در مورد موارد مصرف، منع مصرف، مقدار مصرف، عوارض، تداخلات و همچنین مسمومیتها سؤال می نمایند.

■ پاسخ علمی متقاضی در اکثریت موارد در کمتر از ۱۵ دقیقه (۴۲/۸ درصد از کل موارد) در اختیار گذاشته می شود، چنانچه پاسخ ارایه گردیده مورد تایید سرپرست علمی قرار نگیرد مجدداً در

تماس با متقاضی اطلاعات تکمیلی در اختیارشان قرار می گیرد.

■ آمار نشان می دهد بیشترین سوالات به ترتیب به داروهای سیستم اعصاب مرکزی (ضد افسردگی ها و آرامبخش ها)، هورمونها (انواع موثر در نازایی و آندروژنهای مورد سواستفاده در جوانان)، آنتی بیوتیکها به خصوص (فلوروکینولونها)، آنتی نئوپلاستیکها به خصوص (انواع جدید که هنوز وارد کشور نشده اند) و مسمومیتها (به خصوص با ترکیبات گیاهی و حلالهای شیمیایی) بوده است.

بحث

علم داروشناسی از شروع قرن بیستم تبدیل به یک علم پیچیده و گسترده شده است. ترکیبات شیمیایی خالص تازه از مواد طبیعی همانند گیاهان، مواد معدنی، بافتهای حیوانی و کشت میکروبی جدا می گردند. همچنین بسیاری از داروها از طریق صنایع ساخته یا دچار تغییر ساختمان می شوند. این ترکیبات می توانند باعث افزایش، کاهش و یا تغییر وظایف بدن گردند (۱).

بدیهی است که دانستن خصوصیات جزئی این همه دارو از توانایی مغز و حافظه انسانی خارج است بنابراین تمامی کارکنان گروه پزشکی و حتی بیماران مصرف کننده و افراد معمولی حق دارند که بتوانند اطلاعات لازم را در اسرع وقت از یک مرکز علمی درخواست کنند. مراکز اطلاع رسانی دارویی و مسمومیتها تقریباً در هر کشوری وجود داشته و با استفاده از منابع اطلاعاتی الکترونیکی، رایانه ای، کتب و مجلات پاسخگوی سوالات مردم و افراد گروه پزشکی هستند. کشور ایران نیز مستثنی از این امر نیست و

برپایی این مرکز در طول چند ماه گذشته همراه با استقبال روزافزون مردم و گروه پزشکی و بیماران بوده است. فراوانی تماس بیماران با این مرکز بیانگر ارتقای فرهنگ مردم در استفاده صحیح از داروها می‌باشد. افزایش مکالمات روزمره در ماه‌های اخیر نیز می‌رساند که جلب اطمینان مردم در دریافت اطلاعات صحیح با موفقیت انجام پذیرفته است. از طرفی استقبال پزشکان و داروسازان نشانه بسیار خوبی جهت ارتقای سطح درمان می‌باشد، به طوری که در موارد بسیاری با تماس بیماران و پزشکان با این مرکز از بروز آثار ناخواسته دارویی ناشی از تجویز نادرست یا تداخلات دارویی و انتخاب اشتباه دارو جلوگیری شده است.

نتایج فعالیت چند ماه اخیر این مرکز نشان داد که بسیاری از مکالمات در مورد دریافت اطلاعات عمومی دارویی یعنی موارد احتیاط، نحوه مصرف و سپس عوارض جانبی، تداخلات و مسمومیت می‌باشد. آشنا بودن مردم حتی افراد غیر تحصیل کرده به خصوصیات داروها در بروز سمیت و تداخلات مصرف چند دارو و بروز عوارض ناخواسته دارویی رامی‌توان از نشانه‌های ترقی و رشد فرهنگ مصرف دارو در کشور دانست.

در بین گروه پزشکی که با این مرکز تماس داشته‌اند به ترتیب می‌توان به پزشکان و داروسازان و سپس پرستاران و دندان‌پزشکان اشاره کرد که اکثراً در مورد خصوصیات داروهای جدید سؤال می‌نمایند. بدین ترتیب این مرکز لیست داروهای رسمی ایران را در اختیار متقاضیان قرار داده و با همکاری شورای بررسی و تدوین داروهای ایران اقدام به بررسی در مورد

نیاز و ضرورت ورود داروهای جدید نموده که نتایج آن در مصوبات این شورا نمایان می‌شود.

نتایج نشان داد که در اکثریت موارد پاسخ مورد نیاز متقاضیان در کمتر از ۱۵ دقیقه در اختیار ایشان قرار گرفته است. در این ارتباط استفاده از سیستم رایانه‌ای و نرم‌افزارهای اطلاعاتی سودمند و همچنین حضور دستیاران تخصصی را می‌توان مؤثر دانست. البته مواردی وجود داشته که پاسخ مورد نیاز با کپی رفرانس مورد استفاده به صورت کتبی توسط نمایر یا پست در اختیار متقاضیان قرار گرفته است.

همچنین نتایج عملکرد این مرکز نشانگر آن است که اکثریت مکالمات این مرکز قبل از ظهر می‌باشد. حضور فعال پزشکان در شیفت صبح بیمارستان‌ها و همچنین وقت آزاد مردم عادی که اکثراً افراد خانه‌دار را شامل می‌شود ممکن است در این ارتباط دخیل باشند.

همان‌طور که مشاهده گردید بسیاری از سؤالات این مرکز در ارتباط با داروهای مؤثر بر سیستم اعصاب مرکزی و هورمونها است. قابل ذکر می‌باشد که در میان داروهای مؤثر بر CNS نیز اکثریت سؤال‌ها در مورد داروهای ضد افسردگی و آرامبخش و خصوصیات و عوارض ناخواسته آنها است. در این میان به شیوع مصرف بالای ترکیبات آرامبخش نیز می‌توان اشاره کرد که نیازمند بررسی بیشتر برای یافتن علل افزایش بی‌رویه مصرف این ترکیبات در جامعه است. عده بسیاری از نوجوانان و جوانان نیز در مورد ترکیبات هورمونی مؤثر بر قدرت بدنی و افزایش رشد جسمی سؤال می‌کنند که شاید عوامل اجتماعی ناسالم یا تهاجم فرهنگی یا روند ناصحیح باشگاه‌های ورزشی بدن‌سازی از

علل آن باشند. در بسیاری از موارد فرد مصرف‌کننده دچار عوارض ناگوار مصرف این ترکیبات است که با راهنمایی‌های این مرکز از آن جلوگیری شد.

بخش دیگری از وظایف این مرکز که جدا از سایر وظایف نیست، اطلاع‌رسانی در مورد مسمومیت‌های دارویی و غیر دارویی است. شایان ذکر است که آمار مسمومیت‌ها در کشور ایران نیز بیانگر میزان بالای مسمومیت‌های دارویی و غیر دارویی است (۳). در موارد خوردن اتفاقی یا تماس غیر عمدی افراد با ترکیبات سمی دارویی و غیر دارویی آرایه اطلاعات اولیه به همراهان یا خود مسموم بسیار سودمند واقع می‌شود که می‌تواند حتی از بروز آثار ناگوار غیر قابل برگشت جلوگیری کند (۴). خوشبختانه بخش مسمومین بیمارستان لقمان تهران فعالانه به درمان این‌گونه موارد می‌پردازد و همکاری بسیار مناسبی بین این دو واحد علمی وجود دارد و نقش این مرکز در شناسایی خصوصیات سمی و نحوه درمان یا پیش‌آگهی در مشاوره با پزشکان محترم سم‌شناس بیشتر نمایان است.

فعالیت این مرکز در مواردی باعث شناسایی عوارض ناخواسته دارویی به خصوص داروهایی که اخیراً وارد کشور شده و یا شناسایی فرمولاسیون‌های دچار اشکال و مشخص نمودن بچهای دارویی نامناسب می‌گردد و در این صورت اطلاعات لازم در اختیار مسئولین دارویی کشور قرار می‌گیرد. در انتها توصیه می‌شود که در همه استانهای کشور با تجهیز علمی، اقدام به برپایی مراکز اطلاع‌رسانی دارویی و مسمومیت گردد که این

امر نیازمند همکاری اساتید داروشناس و سم‌شناس دانشگاهی با مراکز بهداشتی و درمانی و استفاده از نیروی انسانی داروساز و پزشک می‌باشد.

تذکر: این مطلب توسط نویسندگان زیر تهیه شده است:

- ۱- دکتر محمود اعتباری
- ۲- دکتر محمود برادران
- ۳- دکتر مجید رهگذر
- ۴- دکتر محمد شریف‌زاده
- ۵- دکتر مهدی صابری
- ۶- دکتر محمد عبدالهی
- ۷- دکتر طلعت قانع
- ۸- دکتر غلامرضا کریمی
- ۹- دکتر مه‌لقا محمودی
- ۱۰- دکتر شکوفه نیکفر

آدرس تماس: وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی - خیابان فخر رازی - طبقه سوم
تلفن: ۶۴۱۹۳۰۶ نمابر: ۶۴۱۷۲۵۲

منابع:

1. Pinnell NL. Introduction to Pharmacology. In: Pinnell NL (ed). Nursing Pharmacology. Philadelphia: WB Saunders; 1996: 4 - 9.
2. Blanv PD. Kearney TE. Olson KR. Under reporting of fatal cases to a regional poison control center. West J Med. 1995; 152: 505 - 509
3. Adbollahi M. Jalali N. Sabzevari O. Hosseini R. Ghanea T. A retrospective study of poisoning in Tehran. J. Toxicol Clin Toxicol. 1997; 35: 387 - 391.
4. Gossel TA. Bricker JD. Toxicology in perspective. In: Gossel TA. Brivker JD (eds). Principles of clinical toxicology. 3th ed. New York: Roven Press; 1995: 1 - 39.